

*О. М. Іваній, Сумський державний педагогічний університет імені
А. С. Макаренка*

ІНТЕГРОВАНІЙ СПЕЦКУРС З ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Іваній О. М.

Інтегрований спецкурс з формування правової компетентності у професійній підготовці майбутніх учителів

Урахування сучасних вимог до підготовки активних і відповідальних учителів, здатних компетентно й конструктивно діяти в умовах розбудови правової держави, робить правову компетентність однією з провідних складових професійної компетентності педагога, що дозволяє характеризувати його як успішного суб'єкта педагогічної діяльності, як менеджера освітніх послуг.

У статті, згідно з вимогами до професійної діяльності майбутнього вчителя, розкрито зміст структурних компонентів правової компетентності вчителя. Автором запропоновано спецкурс „Правова компетентність учителя”, який поєднує деонтологічну підготовку майбутнього вчителя, систему формування його педагогічної культури та національної правової культури, опанування студентами освітніми технологіями, необхідними для оволодіння правовими компетенціями в межах вимог до професійно-педагогічної діяльності вчителя. Обґрунтовано ефективність впровадження спецкурсу у професійну підготовку майбутніх учителів.

Ключові слова: інтегрований спецкурс, правова компетентність, професійна підготовка, майбутній учитель, навчальна програма, змістовий модуль, освітні технології.

Иваний Е. Н.

Интегрированный спецкурс по формированию правовой компетентности в профессиональной подготовке будущих учителей

Исходя из современных требований к подготовке активных и ответственных учителей, способных компетентно и конструктивно действовать в условиях построения правового государства, правовая компетентность становится одной из ведущих составляющих профессиональной компетентности педагога, позволяет характеризовать его как успешного субъекта педагогической деятельности, как менеджера образовательных услуг.

В статье в соответствии с требованиями к профессиональной деятельности будущего учителя раскрыто содержание структурных компонентов правовой компетентности учителя. Автором разработан спецкурс „Правовая компетентность учителя”, который включает деонтологическую подготовку будущего учителя, систему формирования его педагогической культуры и национальной правовой культуры, овладение студентами образовательными технологиями, необходимыми для приобретения правовых компетенций в пределах требований к профессионально-педагогической деятельности учителя. Обоснована эффективность внедрения спецкурса в профессиональной подготовке будущих учителей.

Ключевые слова: интегрированный спецкурс, правовая компетентность, профессиональная подготовка, будущий учитель, учебная программа, содержательный модуль, образовательные технологии.

Масштабна розбудова правової держави в Україні вимагає пошуку ефективних правових інструментів соціального й гуманітарного розвитку сучасної освіти. В цьому контексті інтерес викликають результати досліджень Б. Андрусишина, Г. Васяновича, А. Губи, М. Подберезького, О. Пометун та ін., які свідчать, що у розв'язанні проблеми розбудови правової держави провідне місце належить школі та вчителю, а потреби суспільства диктують необхідність трансформації освітньої системи в напрямі опанування нею правового простору та її розвитку як правового інструменту й підсистеми громадянського суспільства. Для забезпечення правового характеру освіти вчені вказують, що правову культуру вчителя необхідно визначити якістю не тільки громадянською, але й професійною, а професійною формою цієї якості виступає його права компетентність.

Формуванню правової компетентності особистості фахівця присвячені праці Дж. Вейланта, М. Маркової, О. Панової та ін. Достатню увагу приділено вченими формуванню правової культури та правосвідомості майбутнього вчителя (В. Сальников, М. Городиський, М. Подберезький, І. Романова, О. Соломатін та ін.). Форми, методи, технології формування правової компетентності майбутніх учителів досліджуються в працях М. Введенського, С. Гуріна, Д. Клочкової.

Як правило, правову компетентність майбутнього вчителя формують на базі вивчення дисциплін „Основи конституційного права України” та „Правознавство”. Однак аналіз практики викладання цих дисциплін у школах та у вищих педагогічних навчальних закладах показує, що дидактично-виховний потенціал, закладений у цих дисциплінах, використовується недостатньо. Випускники педагогічних університетів мають прогалини в знаннях з освітнього права, правового статусу суб’єктів освітніх відносин, не мають навичок практичного застосування правових знань і професійно-правових умінь та достатнього рівня правової грамотності. Ці проблеми багато в чому зумовлені тим, що в навчальних планах і програмах підготовки майбутніх учителів недостатньо враховується характер і обсяг правових знань, професійно-правових умінь, не розроблені вимоги до відбору оптимального змісту правових дисциплін для студентів педагогічних університетів.

Про активізацію розвитку правової освіти та правової грамотності в Україні свідчать дослідження українських науковців Б. Андрусишина, Д. Грубіча, А. Губи, Я. Кічука, М. Подберезького, М. Фіцули, Ю. Шемшученка та ін. На часі розв’язання проблеми формування правової компетентності педагогів шляхом введення нових предметів і об’єктів вивчення, зокрема, інтегрованих курсів, що охоплюють різні галузі наукових знань системи професійної підготовки майбутніх учителів. Ця проблема актуальна особливо зараз у період переосмислення світоглядних принципів і стратегій освітньої діяльності, оскільки саме правова компетентність учителя визначає систему ціннісно-нормативних орієнтацій особистості, її моральну і правову свідомість, мотиви діяльності. Саме тому метою нашого дослідження є визначення ефективності теоретично обґрунтованого спецкурсу „Правова компетентність учителя” та можливих способів його впровадження у професійну підготовку майбутніх учителів у педагогічних університетах. Серед основних завдань ми виокремлюємо такі: визначити зміст структурних компонентів правової компетентності вчителя; сформулювати комплексну дидактичну мету спецкурсу та визначити його змістові модулі; обґрунтувати

можливі способи впровадження спецкурсу у професійну підготовку майбутніх учителів. Новизну дослідження визначає гіпотеза про те, що професійна підготовка майбутніх учителів буде ефективнішою за умови набуття студентами професійно-правових знань, умінь та розвитку їх професійних і особистісних якостей, необхідних для здійснення професійно-правової діяльності.

Процес детального аналізу психолого-педагогічних джерел дозволив встановити, що правовий аспект професійної діяльності вчителя має істотні особливості, а суть поняття „*правова компетентність учителя*” трансформується в напрямі інтегрування з такими поняттями й категоріями, як: „компетентність”, „компетенція”, „професійна компетентність”, „професійно-правова діяльність учителя”, „правове виховання”. Враховуючи специфіку педагогічної діяльності вчителя, під *правовою компетентністю вчителя* розуміємо складне інтегративне особистісне утворення, що включає загально-правові й професійно-педагогічні знання, вміння й професійні якості, необхідні для здійснення правового виховання учнів та організації власної професійної діяльності в межах правового поля. У процесі дослідження з'ясовано, що правова компетентність учителя має змістову і функціональну специфіку. На основі аналізу освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійних програм Галузевих стандартів педагогічної освіти визначено основні функції (компетенції) вчителя, пов'язані з правовою освітою і правовим вихованням учнів, виконання вчителем функцій класного керівника, посадовими призначеннями тощо. До таких функцій віднесено: *діагностично-прогностичну; організаційно-управлінську; правовиховну; корекційно-розвивальну; правозахисну.*

Враховання особливостей та вимог до професійної діяльності майбутнього вчителя, а також зазначені правові компетенції дозволили розкрити *зміст структурних компонентів* правової компетентності вчителя:

- *теоретичного*, який забезпечує майбутнього вчителя правовими знаннями, що сприяють успішній організації професійної діяльності та

здійснення правового виховання молоді, створюють основу для формування сучасного правового мислення, генерують акти правосвідомості, тобто систему відносин до морально-правових норм через призму пізнання права як соціального явища;

- *практичного*, який визначається, насамперед, сукупністю професійних умінь і навичок, що зумовлюють функціональну готовність учителя вирішувати завдання правової діяльності;

- *особистісного*, який утворює такі професійні й особистісні якості, як: професійно-світоглядні (зацікавленість і активність у професійно-правовій підготовці тощо), професійно-поведінкові (вимогливість щодо дотримання норм і правил тощо) та особистісно-значущі (гуманістична спрямованість особистості, адекватна самооцінка тощо).

Орієнтуючись на дослідження Б. Андрусішина [1], О. Байталюка [2], М. Васильєвої [3], В. Гриньової [4], А. Губи [5], М. Подберезського [6] ми розробили модульну програму спецкурсу як сукупність змістових модулів та навчальних елементів, що інтегрують деонтологічну підготовку майбутнього вчителя, систему формування його педагогічної культури та національної правової культури, опанування студентами освітніми технологіями, необхідними для оволодіння правовими компетенціями в межах вимог до професійно-педагогічної діяльності вчителя. Програма складається з п'яти змістових модулів (див. Проект робочої програми), за допомогою яких досягається комплексна дидактична мета спецкурсу, що відбиває значення правових компетенцій, котрі формуються для професійного й духовного зростання студентів, а також для їх життєвої практики. Запропонована модульна програма дозволяє майбутньому вчителю:

- оперувати поняттями „правова культура вчителя”, „правова компетенція”, „правова компетентність”, „освітнє право”, „правовий статус учителя”;

– адекватно оцінювати свою поведінку і поведінку інших учасників навчально-виховного процесу відповідно до норм етики, моралі і права в процесі професійно-педагогічної діяльності і життєвої практики;

– вивчити нормативно-правові й організаційні основи діяльності освітніх закладів і організацій, опанувати освітнє право України та міжнародне право на освіту, досягти обізнаності в особливостях діяльності юридичних громадських та правозахисних організацій;

– визначати рівень правової вихованості та навченості учасників навчально-виховного процесу (учнів, батьків, посадових осіб) і прогнозувати їх розвиток та формування як суб'єктів правових відносин;

– відбирати правову інформацію для вирішення завдань правового навчання і правового виховання учнів, аналізувати свій навчальний предмет, виокремлюючи в його змісті елементи права;

– опанувати основами інноваційних технологій правового навчання і правового виховання учнів, оволодіти методами корекції правової поведінки;

– інформувати учасників навчально-виховного процесу про ринок освітніх послуг, сферу ринкових відносин, трудове законодавство, норми трудової і колективної етики і моралі, у т. ч. аспекти сімейного буття, власного здоров'я;

– розкривати сутність управління, співуправління, самоврядування та державно-громадського контролю в системі освіти, ознайомитися з розподілом компетенцій та делегуванням повноважень у сфері освіти;

– інтерпретувати тексти правових джерел, оперувати поняттям з різних галузей права, проводити аналіз динамічних змін законодавства України, здійснювати пошук правової інформації (у тому числі і в комп'ютерних правових системах).

Проект робочої програми спецкурсу

„Правова компетентність учителя”

(лекції – 24 год., семінарські заняття – 26 год.)

Змістовий модуль 1. Педагогічна деонтологія.

Педагогічна деонтологія: поняття, принципи, завдання. Мораль і право-освітні нормативні системи регулювання освітніх відносин. Роль поведінки в професійній діяльності вчителя. Правове забезпечення дієвості етичних вимог до вчителя.

Професійна етика вчителя. Філософські засади педагогічної етики. Система моральних вимог до педагогічного працівника: професійний педагогічних обов'язок, педагогічна справедливість, педагогічна честь і педагогічний авторитет.

Основи теорії правової культури. Правосвідомість як головний елемент правової культури. Види правосвідомості: індивідуальна та професійна. Правова культура суспільства й особистості. Зміст елементів правової культури вчителя. Освітні відносини як сфера формування і функціонування правосвідомості вчителя.

Правова компетентність учителя. Місце та роль правової компетентності в процесі професійної діяльності вчителя. Функції правової компетентності: діагностично-прогностична, організаційно-управлінська, правовиховна, корекційно-розвивальна, правозахисна. Структура правової компетентності: загальноправові й професійно-педагогічні знання, вміння і професійні якості.

Змістовий модуль 2. Правові основи освітніх відносин.

Основи теорії освітнього права. Міжнародне право на освіту. Освітнє право України: поняття, система, структура, елементи.

Загальний розподіл компетенцій і повноважень у сфері освіти. Основні функції вчителя в системі правового навчання і виховання учнів. Виконання учителем функцій класного керівника, функцій, пов'язаних з посадовими призначеннями.

Змістовий модуль 3. Правові відносини в загальноосвітньому закладі.

Теорія правових відносин. Структура правових відносин. Система законних інтересів, що реалізуються в освітній сфері.

Суб'єкти шкільних правових відносин. Специфіка правових відносин у загальноосвітньому закладі. Вчитель як індивідуальний суб'єкт шкільних правових відносин. Особливості правового статусу вчителя.

Змістовий модуль 4. Організаційні основи реалізації правових компетенцій вчителя.

Основи теорії управління. Принцип державно-громадянського характеру управління освітою: сукупність і концепція реалізації на шкільному рівні. Система участі в управлінні школою вчителів: делегування повноважень, розподіл правових компетенцій.

Роль учителя в формуванні й функціонуванні колективних суб'єктів у системі самоврядування і співуправління. Участь учителів у локальній нормотворчості.

Технології правової освіти і правового виховання учнів у процесі професійної діяльності. Механізми реалізації захисту законних інтересів учнів та вчителя в сфері співуправління. Правові колізії й конфлікти в діяльності вчителя і способи їх вирішення.

Змістовий модуль 5. Методичні основи правової самоосвіти вчителя.

Розвиток інформаційно-правового освітнього середовища навчального закладу. Методика прогнозування, планування, контролю та діагностики правової освіти учасників навчально-виховного процесу. Роль освітньо-педагогічних технологій в інтеграції та систематизації інформаційно-правового середовища навчального закладу.

Інформаційне забезпечення правової самоосвіти вчителя. Методика пошуку й аналізу правової інформації в офіційних виданнях, комп'ютерних довідково-правових системах.

Теоретико-методологічне дослідження проблеми ефективності впровадження спецкурсу в професійну підготовку майбутніх учителів дало нам змогу виокремити три етапи формування їх правової компетентності.

1. *Підготовчо-пропедевтичний*, метою й завданням якого є підготовка науково-методичного підґрунтя для реалізації спецкурсу (актуалізація для студентів мети правової підготовки; розвиток позитивної мотивації студентів щодо набуття правової компетентності як професійної й особистісної якості). На цьому етапі визначено **інтегруючу дидактичну мету** кожного змістового модуля (*знати* поняття..., *засвоїти* сутність ..., *визначити* місце та роль ..., *орієнтуватися* в особливостях ..., тощо) та його **завдання** (*надати знання* щодо ..., *сформувати* вміння ..., *розвинути установки* до ..., тощо) та розроблено навчально-методичний комплекс спецкурсу.

2. *Змістово-діяльнісний*, метою й завданням якого є формування в майбутніх фахівців професійно-правових знань і вмінь, що передбачає засвоєння теоретичного змісту спецкурсу; залучення студентів у різні види діяльності (навчально-пізнавальну, позааудиторну, виховну, науково-дослідну, волонтерську тощо); формування досвіду професійно-правової діяльності та розвиток професійно-правових і особистісних якостей. Ці завдання пропонується вирішувати за допомогою навчально-методичного комплексу спецкурсу, який містить: матеріали, що формують зміст правової освіти; матеріали, що описують застосування технології навчання, форми і фонди поточної і проміжної атестації; тематику рефератів, контрольних робіт, використання методичних та наочних матеріалів (кейс-стади, сценарії ділових і рольових ігор, роздаткові матеріали, навчальні відеофільми, слайди, методи портфоліо, проектів); глосарій. Версії навчально-методичного комплексу доступні студентам на паперовому та електронних носіях.

3. *Рефлексивно-діяльнісний*, метою і завданням якого є формування готовності й здатності майбутнього вчителя до застосування правових знань у професійній діяльності, умінь здійснювати самоорганізацію, самоконтроль і саморегуляцію у професійній сфері. Це досягається шляхом проведення семінарів, діагностичних практикумів (на розвиток рефлексивної поведінки та корекцію навчальної діяльності); використанням рефлексивних методів

(самопізнання, самоаналізу, самодіагностування тощо), реалізацією студентами розроблених правових проектів у період проходження педагогічної практики.

Як показав досвід впровадження розробленого нами спецкурсу з формування правової компетентності майбутніх учителів, добір змісту, форм, методів і засобів його реалізації реально забезпечує перехід від педагогіки знанневої до розвивальної, до опанування студентами правовими вміннями і навичками, формує у них установки до застосування права у професійній діяльності. Аналіз рівня сформованості правової компетентності майбутніх учителів за визначеними нами критеріями (когнітивним, процесуальним, особистісно-рефлексивним) та відповідними показниками демонструє значне його зростання [7], що свідчить про ефективність розробленого спецкурсу.

Отже, спецкурс „Правова компетентність учителя” є інтегруючою ланкою системи теоретичної та практичної правової підготовки майбутнього вчителя, дозволяє активізувати можливість студента долучатися до правової освіти в умовах становлення України як правової держави з урахуванням найсучасніших технологій навчання й швидких змін чинного законодавства. Через те, що змістові модулі спецкурсу мають варіативний характер, вони передбачають подальшу розробку та удосконалення відповідно до основних завдань професійної підготовки у педагогічних та інших (гуманітарних) вищих навчальних закладах.

Література

1. **Андрусишин Б. І.** Методика викладання шкільного курсу „Основи правознавства”: підручник / Б. І. Андрусишин, А. М. Гуз. – К.: Знання, 2008. – 301 с. – (Вища освіта ХХІ століття).

2. **Байталюк О. М.** Основи освітнього права та правове регулювання діяльності навчальних закладів України: навч. посіб. для учасників проекту „Правова компетентність освітян – запорука верховенства права в освіті” / О. М. Байталюк, О. Б. Німко. – К. : Видавничий дім „Плеяда”, 2010. – 69 с.

3. **Васильєва М. П.** Теорія педагогічної деонтології / М. П. Васильєва. – Харків: Нове слово, 2003. – 216 с.
4. **Гриньова В. М.** Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) / В. М. Гриньова. – Харків: Основа, 1998. – 300 с.
5. **Губа А. В.** Підготовка вчителя правознавства. Теорія та методика: монографія / А. В. Губа, Д. Ю. Грубіч. – Харків: Харк. нац. педаг. у-т ім. Г. С. Сковороди, 2006. – 145 с.
6. **Подберезський М. К.** Проблема формування національної правової культури: монографія / М. К. Подберезський, М. П. Васильєва, Я. К. Яковенко. – Харків: „ЕДЕНА”, 2003. – 168 с.
7. **Іваній О. М.** Діагностика сформованості правової компетентності майбутнього вчителя / О. Іваній // Імідж сучасного педагога – 2012. – № 8 (105) – С. 32 – 37.

Ivaniy O. M.

Integrated Special Course on the Formation of Legal Competence in Training Future Teachers

Based on current training requirements for active and responsible teachers capable of competently and act constructively in terms of rule of law, legal competence is becoming one of the leading components of the professional competence of the teacher, allows the characterization of him as a successful subject teaching activities as manager of educational services.

In an article in accordance with the requirements of the professional activities of the future teacher reveals the content of the structural components of the legal competence of the teacher. The author developed a course „Legal competence of teachers”, which includes deontological training future teachers, the system of formation of its pedagogical culture and national legal culture, mastering the students educational technologies necessary for the acquisition of legal competences within the requirements of professional teacher’s work. The efficiency of the introduction of a special course in the training of future teachers.

Proposed special course will enable future teachers:

- adequately assess their own behavior and the behavior of other members of the educational process in accordance with the rules of ethics, morality and law in the professional pedagogical activity;
- explore the legal and organizational framework for the operation of educational institutions and organizations to master educational law of Ukraine and

the international right to education, to learn about the activities of the legal community and human rights organizations;

– inform the participants of the educational process for the educational market, in market relations, labor legislation, labor standards and collective ethics and morality;

– interpret legal texts sources operate with concepts in different areas of law, to analyze the dynamic changes of the legislation of Ukraine, search for legal information.

Key words: integrated special course, legal competence, training, future teacher, curriculum, meaningful unit, educational technology.

Відомості про автора

Іваній Олена Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики викладання суспільних дисциплін Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2013 р.

Прийнято до друку 27.12.2013 р.

Рецензент –к. п. н., доц. В. В. Снагощенко